

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 25, 2015, 1

ISSN 1408-5348

UDK 009

Letnik 25, leto 2015, številka 1

UREDNIŠKI ODBOR/ COMITATO DI REDAZIONE/ BOARD OF EDITORS:	Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Milan Bufon, Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Vesna Mikolič, Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Tomislav Vignjevič, Salvator Žitko
Glavni urednik/Redattore capo/ Editor in chief:	Darko Darovec
Odgovorni urednik/Redattore responsabile/Responsible Editor:	Salvator Žitko
Uredniki/Redattori/Editors:	Mateja Sedmak, Gorazd Bajc
Gostujoči uredniki/Guest editors:	Špela Verovšek, Matevž Juvančič, Tadeja Zupančič
Tehnična urednica/Redattore tecnico/ Technical Editor:	Urška Lampe
Prevajalci/Traduttori/Translators:	Petra Berlot (it., ang., slo)
Oblikovalec/Progetto grafico/ Graphic design:	Dušan Podgornik, Darko Darovec
Tisk/Stampa/Print:	Grafis trade d.o.o.
Izdajatelj/Editori/Published by:	Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria©
Za izdajatelja/Per Editore/ Publisher represented by:	Salvator Žitko
Sedež uredništva/Sede della redazione/ Address of Editorial Board:	SI-6000 Koper/Capodistria, Kreljeva/Via Krelj 3, tel.: ++386 5 62 73 296, fax 62 73 296; e-mail: annaleszdjp@gmail.com, internet: http://www.zdjp.si/

Redakcija te številke je bila zaključena 25. 05. 2015

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:** Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS)

Annales - Series historia et sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series historia et sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series historia et sociologia* è inserita nei seguenti data base / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Thomson Reuters (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Barbara Vodopivec, Jana Šelih & Roko Žarnić:** Interdisciplinarna opredelitev prioritet obnove stavbne dediščine na primeru gradov 1
Risoluzione interdisciplinare delle priorità di restauro del patrimonio architettonico – il caso dei castelli
Interdisciplinary Determination of Architectural Heritage Restoration Priorities on the Case of Castles
- Lucija Ažman Momirski:** Primerjava prostorskih prvin pristanišča v Kopru v prvotnih in sodobnih načrtih 19
Waterfront urbani di Capodistria: Confronto tra gli elementi spaziali dei piani originali e quelli attuali per il Porto di Capodistria
A Comparison of Spatial Issues in the Initial and Current Plans for Koper's Port
- Boštjan Kerbler:** Population Ageing and Urban Space 33
Invecchiamento della popolazione e spazio urbano
Staranje prebivalstva in mestni prostor
- Zoran Đukanović & Jelena Živković:** Public Art & Public Space Programme: Learning, but Doing! 49
Il programma public art & public space: imparare, ma facendo!
Public art & public space program: učiti se, pa tudi delati!
- Cristian Suau, Boštjan Bugarič & Alenka Fikfak:** Urban History, Morphology and Environmental Urban Design of Maritime Spaces in the Old Town of Koper 65
La storia urbana, la morfologia e la progettazione ambientale degli spazi marittimi nel vecchio centro storico di Capodistria
Urbana zgodovina, morfologija in okoljsko urbanistično oblikovanje obmorskega prostora v starem mestnem jedru Kopra
- Anja Jutraž & Tadeja Zupančič:** Virtualni urbani laboratorij (VuLab) za vključevanje javnosti v načrtovanje urbanega prostora 85
Laboratorio urbano virtuale (VuLab) per includere il pubblico nella pianificazione degli spazi urbani
Virtual Urban Laboratory (VuLab) for Public Participation in Urban Design
- Višnja Kukoč & Ilka Čerpes:** Split III: razvoj načrta in izgradnja novega mestnega predela Splita po načelih ulice in mešanih rab 103
SPLIT III: Il Piano di sviluppo e la costruzione di una nuova area urbana di Split sui principi della strada e di servizi vari
Split III: The Plan Development and Construction of the New City District of Split After the Principles of the Street and Mix Use
- Špela Verovšek, Matevž Juvančič & Tadeja Zupančič:** Pristopi k preučevanju in reprezentaciji kvalitet urbanih prostorov 115
Approcci allo studio e alla rappresentazione delle qualità degli spazi urbani
Approaches to research and representation of qualities in urban places
- Damjana Gantar:** Pričakovanja kmetov o spremembah kulturne krajine na območju občine Idrija 129
Le aspettative degli agricoltori sui cambiamenti del paesaggio culturale nel comune di Idrija
Visions and Attitudes of Farmers Towards Future of Rural and Forest Landscape in Idrija Municipality
- Špela Ledinek Lozej:** Stanovanjsko-arhitekturne krajine v Vipavski dolini: Družbenozgodovinske okoliščine sprememb mediteranske pokrajine v 50. in 60. letih 20. stoletja 143
Paesaggi di dimore e di architettura nella Valle del Vipacco: le circostanze storiche e sociali all'origine dei cambiamenti legati al paesaggio mediteranno negli anni Cinquanta e Sessanta del Novecento
Dwelling-Architecturescapes in the Vipava Valley: Socio-Historical Conditions of the Changes of the Mediterranean Landscape in the 50s and 60s of the 20th Century
- Mateja Sedmak & Maja Zadel:** (Mešane) Kulturne identitete: konstrukcija in dekonstrukcija 155
Le identità culturali (miste): costruzione e decostruzione
(Mixed) Cultural Identities: Construction and Dekonstruktion

Mirjam Milharčič Hladnik: Kultura mešanosti v nacionalnem in migracijskem kontekstu 171 <i>La cultura della mescolanza nei contesti nazionale e migratorio</i> <i>A Culture of Mixedness in a National and Migration Context</i>	Marijanca Ajša Vižintin: Prepoznavanje kulturne mešanosti in sestavljene identitete znotraj državnih meja 211 <i>Riconoscimento di cultura meticcia e identità composita dentro dai confini nazionali</i> <i>The Recognition of Cultural Mixedness and Hyphenated Identity inside State Borders</i>
Marija Jurić Pahor: Od starih k novim imaginarijem pripadanja: nacionalna in etnična identiteta onkraj binarnih o/pozicij 183 <i>Dai vecchi ai nuovi immaginari di appartenenza: L'identità nazionale ed etnica al di là delle op/posizioni binarie</i> <i>From Old to New Imageries of Affiliation: National and Ethnic Identity Beyond Binary Op/positions</i>	Jerneja Umer Kljun: Dojemanje mešane identitete in kodnega preklapljanja med pripadniki italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri 223 <i>La percezione dell'identità mista e della commutazione di codice tra gli appartenenti alla comunità nazionale italiana nell'Istria slovena</i> <i>Perceptions of Mixed Identities and Codeswitching within the Italian National Minority in Slovenia</i>
Alenka Janko Spreizer: Metafore mešanja kultur v življenjskih zgodbah migrantov 197 <i>Le metafore della mescolanza di culture nelle storie di vita degli emigrati</i> <i>Metaphors of Mixing Cultures in Life Stories of Migrants</i>	Kazalo k slikam na ovitku 235 <i>Indice delle foto di copertina</i> <i>Index to pictures on the cover</i>
	Navodila avtorjem 236 <i>Istruzioni per gli autori</i> 238 <i>Instructions to authors</i> 240

PRIČAKOVANJA KMETOV O SPREMEMBAH KULTURNE KRAJINE NA OBMOČJU OBČINE IDRIJA

Damjana GANTAR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Trnovski pristan 2, p.p. 4717, SI-1127 Ljubljana, Slovenija
e-mail: damjana.gantar@uirsi.si

IZVLEČEK

Kulturna krajina nastaja in se spreminja pod vplivom človekovega delovanja in naravnih procesov, zaznavanje krajine in njenih sprememb pa je subjektivno in odvisno od vrste dejavnikov. Članek predstavlja stališča kmetov do sprememb kulturne krajine v krajevnih skupnostih Godovič in Črni Vrh v občini Idrija. Podatke smo pridobili z anketiranjem v okviru širše raziskave o vplivih uporabe scenarijev na stališča in ravnanje deležnikov, v katero so bili vključeni kmetje oziroma nosilci kmetijskih gospodarstev, ki tudi gospodarijo na večini kmetijskih zemljišč in gozda. Stališča kmetov do sprememb, njihova pričakovanja o nadaljnjem zaraščanju, opuščanju kmetijskih površin in širjenju pozidave ter o pomenu »negativnih« razvojnih dejavnikov, ki se nekoliko razlikujejo od stališč odločevalcev, so v povezavi z ekspertnim znanjem koristna informacija o verjetnih prihodnjih spremembah podeželske krajine, in lahko opozorijo na dejavnike, katerim zunanji pa čeprav ekspertni opazovalec lahko pripisuje premalo pomena.

Ključne besede: kulturna krajina, spremembe krajine, zaznavanje, vzdrževanje kmetijskih zemljišč, lastniki kmetij

LE ASPETTATIVE DEGLI AGRICOLTORI SUI CAMBIAMENTI DEL PAESAGGIO CULTURALE NEL COMUNE DI IDRIJA

SINTESI

Il paesaggio culturale si forma e si trasforma in base all'agire combinato dell'opera dell'uomo e dei processi naturali. La percezione del paesaggio e delle sue trasformazioni, invece, è prettamente soggettiva e dipende da fattori diversi.

L'articolo presenta le opinioni espresse dagli agricoltori rispetto al tema del cambiamento del paesaggio culturale nelle comunità locali di Idrija, Godovič e Črni Vrh. Le diverse opinioni sono state raccolte attraverso un questionario di indagine, realizzato nell'ambito del progetto di ricerca sull'influenza che l'uso di diversi scenari avrebbe dal punto di vista dei titolari (agricoltori e proprietari di fattorie). All'indagine hanno partecipato diversi agricoltori che gestiscono la maggior parte dei boschi e dei terreni agricoli.

Le opinioni dei soggetti intervistati rispetto al tema dei cambiamenti culturali, le loro aspettative sul possibile ampliamento della superficie boschiva e sul significato dei fattori di sviluppo ad impatto "negativo" si differenziano, anche in maniera significativa, dal punto di vista dei decisori. Ciò nonostante, proprio perché collegati all'esperienza diretta, alla conoscenza professionale ed alla presenza sul territorio, le aspettative dei soggetti intervistati offrono utili informazioni sui possibili cambiamenti futuri del paesaggio culturale e possono fornire indicazioni che potrebbero sfuggire ad un osservatore esterno, sebbene professionista.

Parole chiave: paesaggio culturale, cambiamenti del paesaggio, percezione, manutenzione di terreni agricoli, proprietari di fattorie

UVOD

Za krajino na območju Idrije je značilen reliefno bogat preplet visokih planot in globokih dolin Idrije in njenih pritokov. Na nastanek in razvoj mesta Idrije je ključno vplivala večstoletna tradicija rudarjenja, v okolici Idrije pa so se v sozvočju s potrebami rudnika razvijale dejavnosti gozdarstva in kmetijstva, prometne poti in naselja. Tako so tudi na območju Črnega Vrha in Godoviča krajino v največji meri oblikovale dejavnosti povezane s kmetijstvom in gozdarstvom. Večina zemljišč na tem območju je danes v lasti kmetov, ki krajino tudi obdelujejo oziroma vzdržujejo. Kmetje so skupina, ki ima najbolj neposreden stik s krajino, in zato zanimiv vir informacij o stanju in procesih, pa tudi o njihovih željah in namerah povezanih s krajino, v kateri živijo in delajo. Pojem krajina namreč poleg same fizične pojavnosti vključuje tudi nesovno, pojmovno kategorijo, ki izhaja iz človekovih potreb po drugačnem, boljšem svetu (Ogrin, 1989). V raziskavi, ki je vključevala vse lastnike kmetijskih gospodarstev na območju Črnega Vrha in Godoviča smo ugotavljali stališča kmetov do krajine in dejavnikov, ki nanjo vplivajo ter pričakovanja o prihodnjih spremembah. Ta pričakovanja so anketiranci izrazili s pisanjem scenarijev za območje krajevnih skupnosti Črni Vrh in Godovič. O uresničitvi določenih predstav, na primer o predvidenem obsegu zaraščanja, smo sklepali na podlagi odgovorov o načrtovanih prihodnjih spremembah na kmetiji ter mnenju lastnikov o prihodnosti kmetije.

Kulturna krajina, spremembe in dejavniki

Krajina izvorno pomeni prostor, ki ga glede na različne lastnosti dojemamo kot celoto (Haber, 1995, 38). Za celovito razumevanje pojma krajine je bistveno poznavanje osnovnih pomenov: *kulturna krajina* pomeni obdelano zemljo ("land" – zemljišče, zemlja, dežela; "schaffen", "shaping" – delati, biti zaposlen, kreativno oblikovati, spreminjati, obdelovati). Haber (1995) opozarja na dinamičen značaj besed: "Landschaft", "landscape", gre za dinamične pojme, ki pomenijo oblikovanje, preoblikovanje od narave ali človeka, nastajanje. Pojem *kulturna*: "Kultur", "cultural", pa je povezan s človekom oziroma človekovim obdelovanjem zemlje, poselitvijo, kmetovanjem in drugimi dejavnostmi. Naštete besede imajo dinamičen pomen, opisujejo procese, spremembo, dinamiko. Krajina je sistem, ki vključuje ekološke, družbene, ekonomske in kulturne prvine in procese in se stalno spreminja. Skozi dolga časovna obdobja so se pod vplivom različnih naravnih in antropogenih dejavnikov razvili različni tipi kulturne krajine.

Na kulturno krajino vplivajo različni dejavniki, v grobem jih lahko razdelimo na zunanje in notranje. Zunanji delujejo na primer na ravni države ali globalno – podnebne spremembe, politike, migracije; notranji pa izha-

jajo iz ožjega območja, ki ga opazujemo – demografski procesi, gospodarske razmere, razvojne pobude, kot tudi naravni procesi. Poleg naštetih je še mnogo drugih dejavnikov, katerih vplive je težko opredeliti, saj delujejo posredno ali v povezavi z drugimi dejavniki, njihove posledice oziroma spremembe pa je nemogoče natančno napovedati saj jih ne moremo v celoti izmeriti, zaznavamo pa jih tako objektivno kot subjektivno, kot pišejo Palang et al. (2010). Na splošno velja, da imajo največji neposreden vpliv na kulturno krajino kmetijska raba, gozdarstvo, poselitev in infrastruktura. Ker je večina kulturne krajine v Sloveniji gozdne in kmetijske, sklepamo, da imajo največji vpliv dejavnosti, povezane s kmetijstvom in gozdarstvom, na spreminjanje krajine pa vpliva tudi opuščanje teh dejavnosti. Največji delež površine Slovenije, več kot 60 %, obsega gozd (Gale, 2011). Delež gozda se je od leta 1930 in do okrog leta 2000 hitro povečeval (Vrščaj, 2013), njegova podoba pa se za razliko od kmetijskih površin, kjer so se skozi isto časovno obdobje spreminjali načini obdelave tal in vrste kmetijske rabe ni bistveno spremenila. Spremembe v kmetijski rabi tal so povezane z družbenimi in političnimi spremembami, za primer omenimo le pridružitve Slovenije Evropski skupnosti in izvajanje kmetijsko okoljskih ukrepov, med katerimi so bila izravnalna plačila za območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost med leti 2000-2003, ki so pomenila prehod od proizvodno vezanih na neproizvodno vezana neposredna plačila kmetom z namenom zmanjšanja negativnih vplivov kmetijstva na okolje, ohranjanje rodovitnosti, biotske pestrosti in tradicionalne kulturne krajine (Program..., 2007) in so za kmete najpomembnejši ekonomski instrument pri odločanju o načinu obdelave zemljišč in posledično o podobi slovenske krajine (Zavodnik Lamovšek, 2013).

Zaznave in stališča o kulturni krajini

Raznolikost krajin in njihovo spreminjanje zaznamo prek različnih čutil, pri čemer prevladuje vidno zaznavanje. Kot piše Kovačev (2006) je razumevanje in odnos človeka do prostora povezan z zaznavanjem, velik del teh zaznav je vidnega izvora in se razvijajo pod vplivom izkušenj in učenja. Zaznavanje je psihološki proces sprejemanja, organizacije in interpretacije informacij oziroma dražljajev, ki jih posameznik sprejema prek čutnih organov in izhajajo bodisi iz človeka samega ali iz okolja. Zaznava ali osmislitev dražljaja je integracija dražljaja in izkušenj. Na podlagi zaznavanja in čustvene ter vedenjske komponente se oblikujejo stališča, ki so osnova za delovanje (glej: Gooledge in Stimson, 1997; Radovan, 2001). Zaznavanje prostora je ključno pri orientaciji v prostoru in iskanju virov, torej neločljivo povezano z obstojem in razvojem človeka. Ule (2005) navaja, da stališča usmerjajo naše delovanje v svetu in obratno, spremembe v socialnem svetu se najprej odražajo v naših stališčih, ki nato vplivajo na spreminjanje naših dejanj ali vedenjskih oblik.

Krajina kot fizični prostor je neločljivo povezana z zaznavanjem in delovanjem ljudi v njej, v tem pomenu je krajina sredstvo oziroma medij, ki se stalno spreminja in razvija in je sestavni del miselnega in fizičnega delovanja različnih družb v različnih obdobjih (Corner, 1999). Zaradi poistovetenja s tem, kako krajino občutimo oziroma dojemamo in s tem povezanim občutkom pripadnosti je krajina lahko nosilka lokalne ali celo nacionalne identitete, kot piše Kučan (1998), Zgonik (2013) pa poudarja pestrost regionalnih identitet v Sloveniji, ki se navezujejo na obmorske, alpske, panonske in kraške krajinske tipe.

Vidno zaznavanje krajine je nadgrajeno z vrednotenjem in pripisovanjem različnih (tudi simbolnih) pomenov; Palang et al. (2000), pri krajini opredeljujejo tri ravni: socio-ekonomske in naravne procese, kot glavne dejavnike, ki oblikujejo »dejansko« krajino, vrednote in preference, ki oblikujejo t.i. »nematerialno« krajino oziroma predstavo o krajini in podobo krajine, ki pomeni to, kar ljudje vidimo. Zaznavanje krajine in njenih značilnosti npr. reliefa ali rastja, ki vplivajo tako na videz kot tudi na možnosti gospodarjenja se odraža tudi skozi poimenovanje določenih delov s t.i. ledinskimi imeni, ki so eden prvih zapisov človeka v prostoru (Penko Seidl, 2010). Poseben odnos človeka do krajine, ki se odraža skozi različne zapise in besedila je na primeru slovenske Istre proučevala Urbanc (2012); besedila razkrivajo pomen istrske pokrajine oziroma same zemlje za obstoj ljudi, izražajo navezanost in čustva - tako pozitivna kot negativna, v povezavi s težkim življenjem in bojem za vsakdanje preživetje. Po mnenju Urbanc et al. (2004) je dojemanje krajin v 20. stoletju nazadovalo; hitre spremembe skupaj z urbanizacijo, globalizacijo in drugimi družbenimi procesi so vplivale na pretrganje vezi med človekom in krajino, ta pa posledično dobiva nove ali le drugačne, preoblikovane podobe, vloge in pomena.

Možnosti za oblikovanje novih podob in vloge krajine, ki jih prinašajo razvoj različnih dejavnosti in poselitve v prostoru ter nove rabe prostora, se navadno srečujejo z močnimi težnjami po ohranjanju podob krajine iz preteklosti. Vprašanje smiselnosti ohranjanja »tradicionalnih« oblik krajin, ki so nastajale skozi dolga obdobja z načinom gospodarjenja prilagojenim naravnim razmeram; če se kažejo potrebe po drugačnih, je v svojem vplivnem delu zastavil Corner (1999). Človekov vpliv na nekaterih območjih je zmanjšan in ne more več zadržati naravnih procesov, medtem, ko so posegi v prostor vse bolj obsežni in s tem tudi vidni. Katero krajino se bodo ohranile v prihodnje je v veliki meri povezano s stroški ohranjanja in razpoložljivimi sredstvi za gospodarjenje, zato je tudi na tem področju verjetno pričakovati racionalizacijo. Ohranjanje je odvisno tudi od prioritete, ki nastanejo na podlagi različnih vrednot,

na primer o pomenu ohranjenega in kakovostnega okolja in prostora nasploh.

Kmetje in njihova vloga pri vzdrževanju kulturne krajine

Kljub spreminjanju odnosa do krajine je stik človeka s krajino oziroma prostorom kot takim na slovenskem podeželju razmeroma pristen in močan, vsekakor pa manj problematičen kot v nekaterih vzhodnoevropskih državah, ki so imele po drugi svetovni vojni podoben razvoj (glej: Urbanc et al., 2004). Kmetje so ključni »vzdrževalci« kulturne krajine, bodisi jih v to spodbuja tržna usmeritev kmetije, subvencije ali pa zavest o pomenu ohranjanja kmetije. Z ohranjanjem vitalnosti in dejavnosti kmetije se ohranjajo tudi kmetijske površine in preprečuje zaraščanje. V Sloveniji je večina kmetij družinska, kar pomeni, da se nasledstvo prenaša med generacijami znotraj družine. Predvsem za hribovske kmetije¹ pa velja, da skupaj z nasledstvom prehajajo tudi specifična znanja in usmerjenost staršev - njihova stališča, dojemanja in razmišljanja, piše Kerbler (2010), ki ocenjuje pomen zaznav gospodarjev za obstoj in prihodnji razvoj slovenskih hribovskih kmetij. Pri percepcijah sicer ne govori o dojemanju sprememb kulturne krajine temveč o bolj specifičnih, ki se neposredneje nanašajo na gospodarjenje, kot na primer zaznave o oddaljenosti kmetije, vitalnosti in vlaganjih v razvoj ter o spremembi velikosti kmetije.

Spremembe v kulturni krajini so bistveno povezane z obsegom vzdrževanja sedanjega stanja in načinov obdelave zemljišč. Ohranjanje tradicionalnih rab in načinov gospodarjenja s kmetijskimi zemljišči je pogoj, da se ohrani kulturna krajina, kot jo poznamo sedaj, pri čemer je nezanemarljiv tudi pomen tradicionalne podobe kulturne krajine kot nosilke lokalne identitete, o čemer pišejo Sooväli et al. (2003). Kljub dejstvu, da bi želeli ohraniti sedanji videz krajin, se je treba zavedati, da so spremembe bistvena značilnost kulturne krajine. Prav tako je neizogibno usklajevanje različnih rab in dejavnosti, razvojnih teženj in teženj po ohranjanju oziroma varovanju naravne in kulturne dediščine in premišljeno umeščanje vseh bolj ali manj konfliktnih si dejavnosti v danem - omejenem prostoru.

Kako kmetje, ki so hkrati prebivalci v izbranem območju v občini Idrija občutijo spremembe, kako si predstavljajo kulturno krajino v prihodnje in kako so s temi predstavami povezani načrti za njihovo prihodnje gospodarjenje smo spraševali v anketi, ki je bila del širše raziskovalne naloge namenjene ugotavljanju vpliva uporabe prostorskih scenarijev razvoja kulturne krajine na stališča in ravnanje deležnikov. V predstavitvi rezultatov, ki sledi, se osredotočamo na predstavitev in vre-

1 Kamor spadajo tudi kmetije v predalpskem svetu, torej tudi Idrijsko-Cerkljanskem hribovju. Kriterijem za območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, ki vključujejo hribovsko-gorska območja (Program razvoja..., 2007) zadoščajo tudi kmetije na območju Črnega Vrha in Godoviča, ki je bilo vključeno v raziskavo.

Sl. 1: Značilen preplet gozdnih in kmetijskih površin ter različne oblike poselitve na območju Godoviča in Črnega Vrha nad Idrijo (izbrane fotografije uporabljene v raziskavi)

dnotenje pričakovanja in stališč kmetov do prihodnjih sprememb ter njihovih namer o prihodnjem ravnanju oziroma gospodarjenju s kmetijskimi in gozdnimi zemljišči.

RAZISKAVA

Značilnosti kulturne krajine občine Idrija, stanje in scenarij za leto 2022

Občina Idrija je ena redkeje poseljenih občin² z velikim deležem prebivalcev, ki živijo na podeželju. Poleg dveh strnjenih naselij v občini - Idrije in Spodnje Idrije, sta Godovič in Črni Vrh pretežno razpršeni naselji z vaškim jedrom. Na ostalih območjih, zlasti na planotah, prevladuje razpršen vzorec poselitve. Tradicionalno podeželje se je v veliki meri preobrazilo v bivalno okolje za dnevne migrante, manj kot 10 % prebivalstva se še ukvarja s kmetijstvom (Strokovne podlage..., 2006). Največji razvojni potencial med naselji v občini ima Godovič z bližino priključka na avtocesto v Logatcu, poslovno cono in večjim številom delovnih mest. Z vzorcem

poselitve so povezane prometne značilnosti občine Idrija, ki je zaradi reliefnih značilnosti težko dostopna tako z goriške, gorenjske kot z ljubljanske smeri, kar vpliva na omejene razvojne možnosti. Ceste v največji meri potekajo po dolini reke Idrijce in njenih pritokov. Zaradi boljše in hitrejšje prometne povezave z Ljubljano se Idrija funkcionalno bolj veže na Osrednjeslovensko regijo kot na Goriško, predvsem na področjih višjega šolstva, zdravstvene oskrbe in zaposlovanja. Cestno omrežje v občini Idrija sestavlja glavna regionalna cesta imenovana Keltika, ki povezuje Ljubljano in Tolmin. Večina območja občine Idrija se po Regionalni razdelitvi krajinskih tipov (Marušič et al., 1998a) uvršča med zahodno slovenske predalpske krajine, manjši del med Črnim Vrhom in Godovičem pa spada med kraške krajine notranjske Slovenije. V območju so različni podnebni vplivi in geološka zgradba, kar se odraža v oblikovanju tako predalpskih kot dinarsko kraških potez pri površinskem pokrovu in raznolikosti rabe prostora. Značaj krajine oblikuje preplet gozdnih in kmetijskih zemljišč ter menjavanje hribovitega reliefa z uravnnavami, na katerih so vidni kraški pojavi. Na severnem delu območja prehaja

2 40,7 preb/km² v letu 2014 (H1) (Vir: Statistični urad RS)

Sl.2: Primer fotografij stanja in fotomontaž scenarija za območje Črnega Vrha (zgornji sliki) in Godoviča (spodnji sliki)

v predalpsko regijo, za katero so značilne razgibane planote, zaobljeni vrhovi in ozke, globoke doline, vodotoki imajo v višje ležečih grapah in soteskah hudourniški značaj. Prostoru daje enoten videz velika gozdnatost, strnjen gozd prekinjajo značilna območja kmetijskih zemljišč z osamelimi kmetijami in zaselki.

V preteklosti je največji vpliv na prostor imelo rudarstvo. Vplivi sežejo od samega nastanka mesta in do ustvarjanja razmer za razvoj tehnike, znanosti in proizvodnih dejavnosti, do negativnih vplivov, ki se v prostoru in okolju odražajo še skoraj dve desetletji po dokončnem prenehanju pridobivanja rude³ leta 1995, na primer v površinskih premikih, onesnaženosti reke Idrijce in Tržaškega zaliva z živim srebrom in preseženih vrednostih radona v nasipih žgalniških ostankov (Cigale et al., 2009).

Kljub temu, da se je vpliv primarnih dejavnosti na prostor zmanjšal oziroma spremenil, sta kmetijstvo in gozdarstvo na Idrijskem še vedno dejavnosti s pomembnim vplivom na krajino. Predvsem pri kmetijstvu se opaža intenzivnejši vpliv na nekaterih za kmetijstvo ugodnih površinah, kot so planote, medtem ko v območjih

s težjimi razmerami kmetijstvo ostaja zgolj dopolnilna dejavnost in ponekod le težko kljubuje naravni sukcesiji, kmetijske površine pa se umikajo gozdu. Za razliko od kmetijstva gozdarstvo v zadnjem času pridobiva na pomenu. Spremembe prinaša usmerjenost v pridobivanje lesne biomase, ki ima na območju Idrije trenutno še slabo izkoriščen potencial. Poleg teh dejavnosti na prostor vplivata tudi turizem in energetika, vendar na območju idrijske občine zaradi manjšega obsega obeh dejavnosti ni večjih konfliktov ali prostorskih posledic.

Scenarij razvoja kulturne krajine, ki smo ga razvili in uporabili v raziskavi pri skupini nosilcev kmetijskih gospodarstev - kmetov, smo zasnovali po metodi markovskih verig (glej: Gantar, 2009) na podlagi prostorskih podatkov iz Katastra o dejanski rabi kmetijskih zemljišč za leti 1998 in 2006. Napovedi o spremembah posameznih vrst rabe dopolnjene s spoznanji iz razvojnih programov občine so bile podlaga za pisni scenarij in fotomontaže, ki prikazujejo, kakšen bo prostor na območju Godoviča in Črnega Vrha čez 15 let oziroma katere prostorske spremembe bodo najbolj očitne. Izpostavimo najpomembnejše: povečanje pozidanih površin

3 Več na: http://www.rzs-idrija.si/zapiranje_vec.htm

Tabela 1: Osnovni podatki o vzorcu nosilcev kmetijskih gospodarstev

Število	135
Število moških	103 (76,3 %)
Število žensk	32 (23,7 %)
Starost: povprečna	57
najnižja	28
najvišja	92
Izobrazba: osnovna	68 (50,4 %)
poklicna	38 (28,1 %)
srednja	25 (18,5 %)
višja/visoka	4 (3,0 %)
Kmetijska izobrazba	10 (7,4 %)
Zaposlen zunaj kmetije	106 (78,5 %)
Partner zaposlen zunaj kmetije	77 (57,0 %)

povečale za dobrih 10 %, kar vključuje stanovanjske industrijske in prometne površine z novo obvoznico; zmanjšanje površin v zaraščanju in neobdelanih kmetijskih površin za približno 10 %, čiščenje zaraščanih površin ter odstranjevanje grmičevja in drevja na kmetijskih površinah zaradi pridobivanja biomase; zmanjšanje travniških površin za 3 %, vzdrževanje obsega s košnjo in pašo, ter povečanje površine gozda za 1 %. Površine njiv in vrtov, ki vključujejo tudi vrtove ob hišah, so bolj spremenljive, mogoče je povečanje celo do 30 %. Za dobrih 30 % se bodo zmanjšale površine sadovnjakov, predvsem na račun gradnje znotraj in ob robu naselij. Ker se ti dve kategoriji ne izključujeta povsem in skupaj obsegata manjši del površine v primerjavi z gozdnimi ali kmetijskimi površinami, gre dejansko za manjše spremembe v površini obeh rab oziroma njuno medsebojno prepletanje.

Predstavljeni scenarij je bil izdelan za območje Godoviča in Črnega Vrha, vendar lahko podobne trende prenesemo na širši prostor občine Idrija in sosednjih občin, predvsem na planote, kjer sta raba prostora in načini obdelave podobna, na primer na Ledinsko in Vojškarsko planoto ter druga višje ležeča območja, kjer se prepletata kmetijska in gozdarska raba.

Anketna raziskava za nosilce kmetijskih gospodarstev

Na izbranem območju, ki zajema krajevni skupnosti Godovič in Črni Vrh v občini Idrija, je večina zemljišč v lasti kmetov, ki zemljišča v največji meri tudi obdelujejo, zato so bili kmetje izbrani kot populacija za anketiranje. V vzorec so bili vključeni vsi naslovniki oziroma nosilci kmetijskih gospodarstev na območju, tako je raziskava dejansko zajela vse kmetije z izjemo ene, kjer za leto 2006 niso oddali zbirne vloge za kmetijske subvencije. Poleg kmetov je bila v raziskavo vključena skupina

osmih odločevalcev, zaposlenih v državni in občinski upravi, ki so ključne osebe pri oblikovanju ali izvajanju določenih politik, ki v največji meri vplivajo na prostor. Rezultate raziskave smo obdelali in vrednotili posebej za skupino nosilcev kmetijskih gospodarstev (kmetov) in posebej za odločevalce, ki so sodelovali v Delfi študiji. Ker se članek osredotoča na mnenja kmetov, rezultati in izvedba študije za odločevalce niso podrobneje predstavljeni, izpostavljeni so zgolj pri vsebinah, kjer se odgovori obeh skupin pomembno razlikujejo.

Raziskava je potekala z anketiranjem na domu, pri čemer sta bila uporabljeni dve različici vprašalnika, ki sta omogočili medsebojno primerjavo rezultatov za testno (K1) in kontrolno skupino (K2). Bistvena razlika med vprašalnikoma je bila, da je bil v vprašalnik za testno skupino vključen vnaprej pripravljen scenarij razvoja kulturne krajine za območje krajevnih skupnosti Godovič in Črni Vrh, pri vprašalniku za kontrolno skupino pa so scenarij napisali anketiranci sami. V pomoč pri tem jim je bilo šest izbranih fotografij, posnetih na testnem območju (glej Sl. 1). Iste fotografije so bile osnova fotomontažam, ki so ilustrirale vnaprej pripravljen scenarij v vprašalniku za testno skupino. Vprašanja so bila razdeljena v pet sklopov glede na tematiko: (1) Vprašanja o scenariju namenjena preverjanju razumevanja scenarija in stališč do scenarija in sprememb v kulturni krajini. (2) Vprašanja o pričakovanih spremembah in dejavnikih, ki vplivajo na spremembe prostora v testnem območju. Anketiranci so vrednotili odgovore na petstopenjski lestvici in v nadaljevanju odgovorili na vprašanja o lastni udeleženi pri spreminjanju prostora in udeleženi oziroma vplivu odgovornih služb. (3) Vprašanja o načrtovanih spremembah na kmetiji, ki so služila za primerjavo med namerami oziroma pričakovani kmetov o gospodarjenju s kmetijo ter posledično z obsegom delovanja v kulturni krajini in vizijo o prihodnji podobi kulturne krajine. (4) Vprašanja o kmetiji in o anketirancu, namenjena pridobitvi osnovnih podatkov, npr. o velikosti in usmerjenosti kmetije. V vprašalniku je prevladoval zaprti tip vprašanj z izbiro določenih odgovorov, kar je omogočilo statistično analizo⁴, te kvantitativne informacije pa so podprli odgovori na odprta vprašanja, ki so pomembna kvalitativna oziroma vsebinska dopolnitev statistični analizi.

REZULTATI

Prihodnji razvoj območja Črnega Vrha in Godoviča

Osrednji del anketiranja je bil vezan na scenarij razvoja krajine, naloga kmetov v kontrolni skupini je bila opisati, kakšen bo prostor krajevnih skupnosti Godovič in Črni Vrh videti čez petnajst let, s čimer smo želeli spodbuditi razmišljanje o prihodnosti in spremembah v kulturni krajini. Odgovori iz 67. scenarijev vključuje-

4 Pridobljene rezultate smo obdelali v programu za obdelavo preglednic Microsoft Excel in izvedli analizo v programu SPSS.

Tabela 2: Izbrani primeri scenarijev »Spremembe na območju krajevnih skupnosti Godovič in Črni Vrh čez 15 let«

<p>1) Če bo šlo po planu, v Godoviču ne bo zaraščanja, ker se bo gradilo – individualna gradnja. Delno se bo še vedno zaraščalo na slabših zemljiščih, gozd se bo širil. Za industrijsko cono je planirana razširitev. Povečalo se bo število prebivalcev, to bo vplivalo na razvoj društev (gasilsko, športno, kulturno, turistično – ustanoviti). Razvoj prehodnega turizma.</p>
<p>2) Višje ležeče območje Javornika, Zakrižne gore in Mrzlega loga se bo še naprej zaraščalo, razen površin, ki se jih da strojno obdelati in niso strme. Hiše bodo za vikende, kot so večinoma že sedaj. Naselji Črni Vrh in Trebče se bosta širili okoli obstoječih stavb, ne glede na to, ali so to dobre kmetijske površine, prav tako tudi okoliški zaselki. Enako in še hitreje bo v Godoviču in verjetno bo Godoviško polje čez 15 let zazidano s tovarnami. V Godoviču bi bila ustrezna raba prostora taka, da bi najprej določili traso ceste, v katere bližini naj ne bi bilo stavb (20 m od ceste). Industrijska cona naj bi bila strnjena, in sicer ob cesti, od »konfina« proti Godoviču. Polja, kjer sta Slovenijales in IMP, pa bi morali ohraniti, prav tako ob cesti proti Logu. Naselja bi morala biti strnjena na manj rodovitnih delih, v okolici Godoviča (Strmec, pri tunelu, proti Logu).</p>
<p>3) Kljub čiščenju obrobij gozdov in senožeti se mi zdi, da se kmetijske površine še vedno preveč zaraščajo. Industrijska cona se bo najbrž še kaj razširila. Kmetijstvo bodo opustili še tisti manjši kmetije, ki se sedaj trudijo, da bi obdržali vsaj tisto, pri čemer so, ker ne bodo mogli konkurirati večjim (stroji, način dela). Kjer so strmine, se s stroji ne da delati, ročno delo pa je v današnjem času premalo cenjeno, oziroma mladi nočejo delati, če okrog njih ne ropota. Kraji se bodo številčno povečali, predvsem tam, kjer bo možnost zaslužka.</p>
<p>4) Območje se bo počasi zaraščalo. Godovič in Črni Vrh pa tudi druge vasi bodo bolj pozidani. Industrijska cona v Godoviču se bo širila. Cestne povezave se ne bodo bistveno izboljšale.</p>
<p>5) Območje bo bolj zaraščeno. Stari del Godoviča in Črnega Vrha bosta propadala, nekaj bo novogradenj.</p>

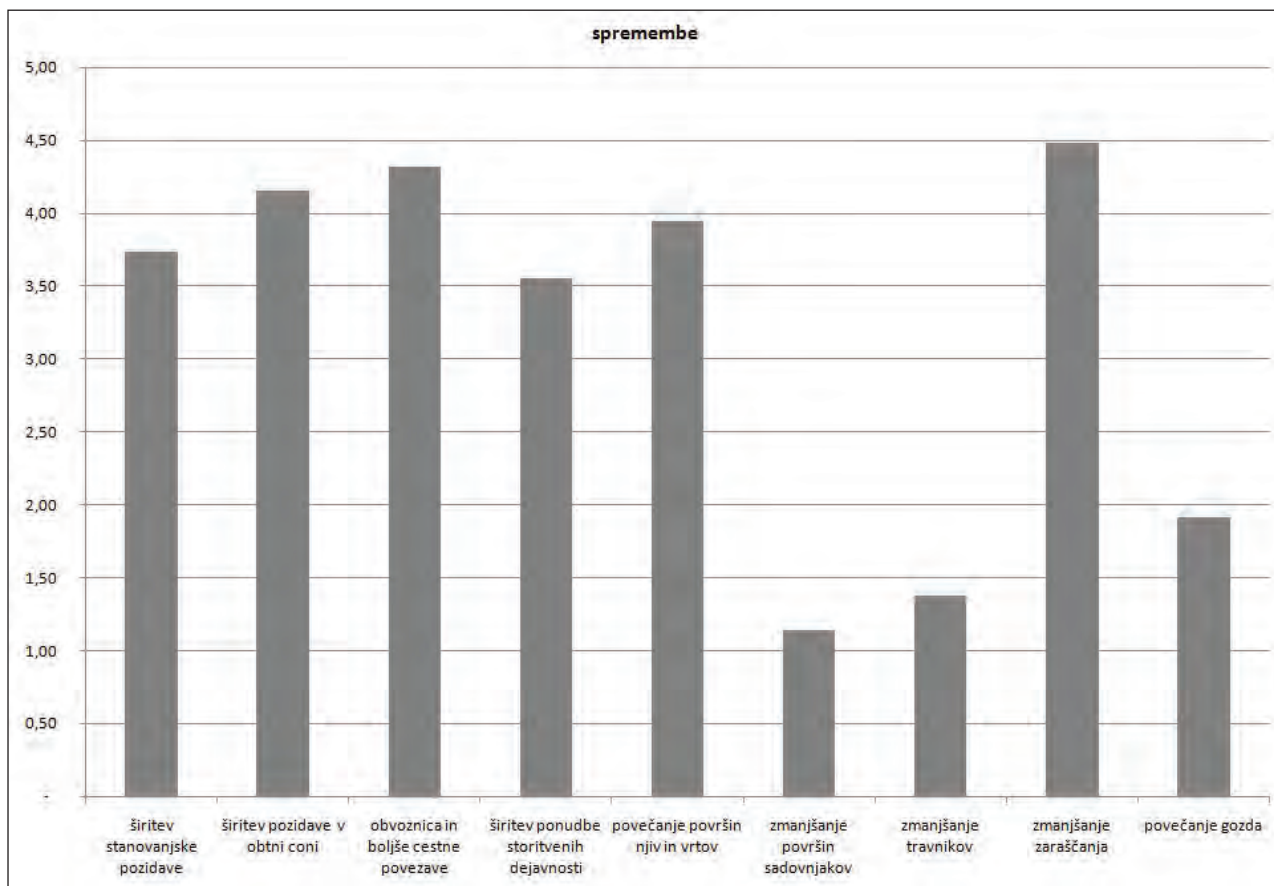
jo predstave kmetov, ki živijo in delajo v izbranem območju. Za razliko od vnaprej pripravljenega scenarija (predstavljen v poglavju Raziskava) so kmetje večinoma prepričani, da se bo zaraščanje širilo in kmetijska dejavnost še naprej opuščala, vsi kot dejstvo navajajo tudi širitev obrtne cone in poselitve, pri čemer nekateri izražajo tudi neodobravanje do teh sprememb, kljub temu, da pomenijo razvoj za območje. V primerjavi s skupno odločevalcev, ki so imeli enako nalogo, je pri kmetih očitno boljše poznavanje prostora in pri nekaterih prostorsko bolj natančno določanje oziroma lociranje predvidenih sprememb. Pri odločevalcih se v nekaterih primerih iz scenarija z lahkoto razbere poklicno usmerjenost oziroma izobrazbo avtorja (npr. varstvo narave, infrastruktura), scenariji pa so na splošno bolj optimistični, predvidevajo razvoj poselitve, obrti, turizma in ekološkega kmetijstva in do takšnega razvoja ne izražajo negativnih stališč, približno polovica jih omenja zaraščanje na strmejših in za kmetijstvo neugodnih površinah, sicer pa večje čiščenje zaraščanja zaradi pridobivanja biomase in intenzifikacijo kmetijstva v ravninah. Pri anketiranju smo bili pozorni tudi na odziv kmetov, opazili smo, da osebna angažiranost, na primer aktivnost v kmetijstvu in opravljanje dopolnilnih dejavnosti vpliva na podrobnost odgovorov, pozitivno naravnost in večjo pripravljenost na sodelovanje v raziskavi. Tisti, ki so bolj angažirani in imajo o prihodnosti bolj izoblikovano mnenje oziroma jih ta problematika zanima, so bili pri pisanju scenarija zelo zavzeti. Drugi so bolj pasivni in prihodnost sprejemajo kot nekaj, na kar ne mo-

rejo vplivati oziroma se bo tako ali tako zgodilo, tudi k pisanju scenarija pristopijo bolj pasivno, omenjajo zgolj dejstva, ne vključujejo svojih občutij ali izkazujejo le nekakšen pesimizem in vdanost v usodo ter scenarij napišejo bolj na hitro in površno.

Stališča do sprememb v prostoru

Scenarijem razvoja krajine je sledilo vrednotenje sprememb prostora, ki je potekalo na petstopenjski lestvici, od 1 – zelo negativno do 5 – zelo pozitivno. Pri tem je treba poudariti, da je kontrolna skupina, kjer so kmetje sami napisali scenarij, tudi pri ocenjevanju sprememb prostora vrednotila samo spremembe, ki so jih sami napisali, na primer, zmanjšanja površin sadovnjakov ni omenil nihče. Spremembe prostora, ki so jih navedli, smo predhodno »prevedli« v primerljive kategorije testne skupine, kjer je bilo očitno, da gre za isto spremembo, ki je le nekoliko drugače poimenovana.

Kmetje so najbolj pozitivno ocenjevali spremembe, ki se tičejo zmanjšanja zaraščanja ter s tem povezanega povečanja površin njiv in vrtov, poleg tega je bila zelo pozitivno ocenjena širitev pozidave v obrtni coni in širitev ponudbe storitvenih dejavnosti, nekoliko nižjo oceno sta dobili spremembi obvoznica in boljše cestne povezave ter širitev stanovanjske pozidave. Najnižje ocene so dobile spremembe zmanjšanje travnikov ter povečanje gozda/zaraščanje in zmanjšanje površin sadovnjakov, torej spremembe, povezane z opuščanjem obdelave kulturne krajine.

Sl. 3: Povprečne ocene sprememb prostora

Stališča do dejavnikov sprememb prostora

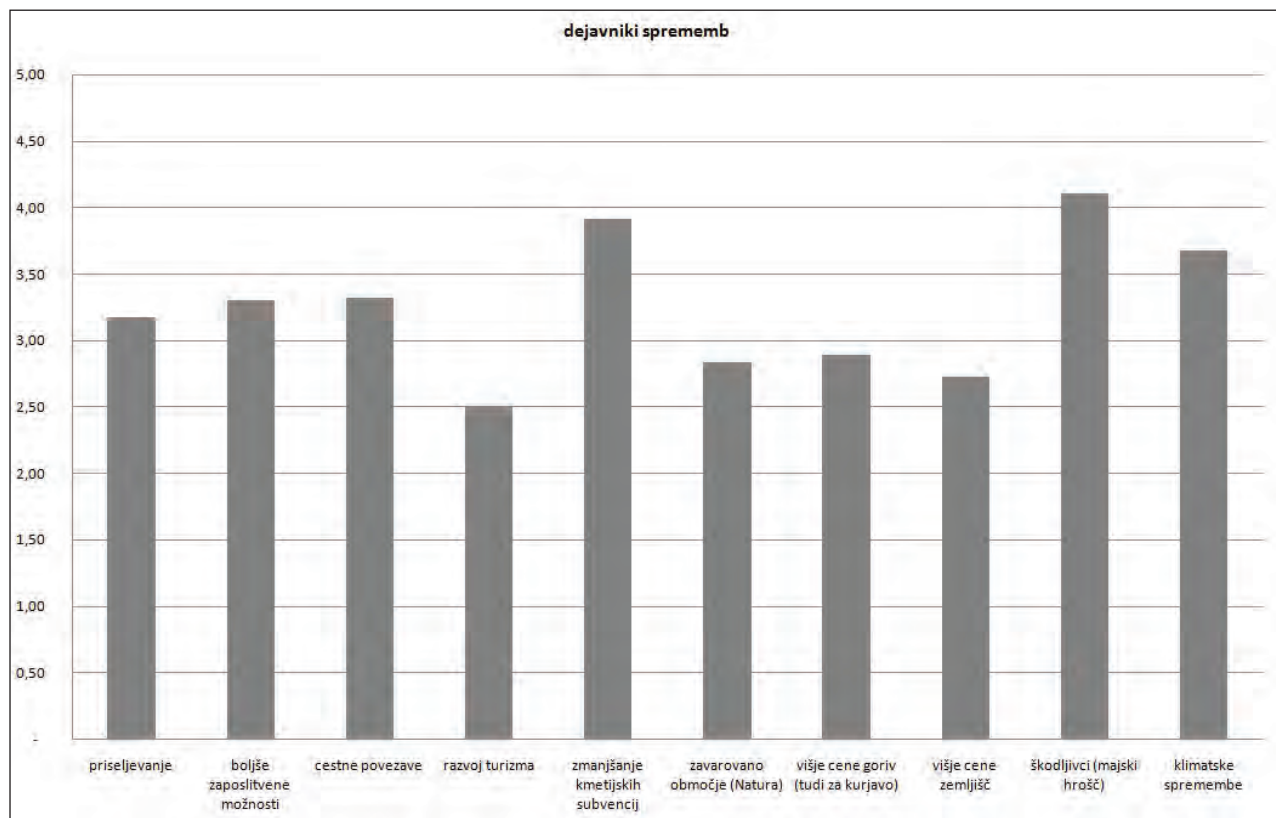
Vprašanje »Kaj bo po vašem mnenju vplivalo na prihodnje spremembe prostora v KS Črni Vrh in Godovič?« je v oceno na petstopenjski lestvici, od 1 – ni vpliva do 5 – zelo velik vpliv, ponujalo navedene dejavnike sprememb. Anketiranci v obeh skupinah so največji vpliv pripisovali dejavnikom, ki jim večinoma prinašajo negativne posledice: škodljivcem, zmanjšanju kmetijskih subvencij in klimatskim spremembam. Sledijo boljše zaposlitvene možnosti, priseljevanje in boljše cestne povezave. Manjši pomen pripisujejo dejavnikom: višje cene zemljišč in goriv, zavarovano območje Natura in razvoj turizma.

Prihodnje spremembe na kmetijah

Kmetje so za vsako od navedenih vrst rab navedli, ali nameravajo velikost v naslednjih petnajstih letih zmanjšati, ohraniti enako ali povečati. Iz odgovorov sledi, da kmetje večinoma ne predvidevajo večjih sprememb. Največ sprememb predvidevajo za zemljišča v zaraščanju, kjer je delež odgovora »ne bo sprememb« samo 65 %. Nekoliko večje povečanje predvidevajo za pozida-

na zemljišča in gozd, zmanjšanje za zemljišča trajnih travnikov. Dobrih 65 % (89 od 135) kmetov meni, da se število živine v naslednjih petnajstih letih ne bo spremenilo, slaba tretjina jih meni, da se bo število živine na njihovi kmetiji zmanjšalo, le 8 % pa, da se bo število živine povečalo. Pri predvidenih spremembah količine posekanega lesa je še večji odstotek kmetov, ki menijo, da bo ta ostala enaka (87 %), zmanjšanje predvideva 4 % kmetov. Večina (87 %) kmetov ne namerava uvesti dopolnilne dejavnosti, delež kmetov, ki dopolnilne dejavnosti že imajo, in delež kmetov, ki jih nameravajo uvesti, pa sta približno enaka (6 oziroma 7 %). Odgovori na vprašanje o usmeritvi v ekološko pridelavo so podobni odgovorom o uvajanju dopolnilnih dejavnosti, večina se jih ne namerava usmeriti v ekološko pridelavo (87 %), z ekološko pridelavo se že ukvarja 7 % kmetov, v prihodnje jih to načrtuje še 6 %.

Odgovori na vprašanje o prihodnosti kmetije po prenehanju gospodarjenja sedanjega gospodarja dajejo bolj negativno sliko od odgovorov na predhodno prikazana vprašanja o predvidenih spremembah v naslednjih petnajstih letih. Dobra polovica vseh kmetov (57,04 %) meni, da bo kmetija po prehodu gospodarjenja na naslednika ostala v istem obsegu, približno

Sl. 4: Povprečne ocene dejavnikov sprememb

20 % jih meni, da se bo kmetija zmanjšala, 10 % jih meni, da bo kmetija propadla. Podoben je delež anketirancev, ki so izbrali odgovor »drugo« (12,59 %), ti so navajali odgovore, da bodo kmetijo oddali v najem, jo

razdelili med dediče, jo prodali za kmetijsko dejavnost ali da je prihodnost odvisna od načrtov dedičev. Samo en anketiranec je menil, da se bo kmetija po nastopu naslednika povečala.

Tabela 2: Namere o ravnanju po vrstah rab na kmetiji

Kako se bo v prihodnjih 15 letih spremenila velikost zemljišč v vaši lasti po posameznih rabah, število živine in količina posekanega lesa? (1 – se bo zmanjšala, 2 – se ne bo spremenila, 3 – se bo povečala)						
Odgovori	Število			[%]		
	1	2	3	1	2	3
Pozidana zemljišča	2	111	22	1,48	82,22	16,30
Njive in vrtovi	7	126	2	5,19	93,33	1,48
Sadovnjaki	2	127	6	1,48	94,07	4,44
Trajni travniki (in pašniki)	15	108	12	11,11	80,00	8,89
Zemljišča v zaraščanju	24	88	23	17,78	65,19	17,04
Neobdelana kmet. zemljišča	3	124	8	2,22	91,85	5,93
Gozd	3	116	17	2,22	85,93	12,59
Število živine	35	89	11	25,93	65,93	8,15
Količina posekanega lesa	6	118	11	4,44	87,41	8,15

Način udeležbe pri spreminjanju prostora in predlogi potrebnih ukrepov

Dejavnosti kmetov pri spreminjanju krajine se v največji meri nanašajo na vzdrževanje, ohranjanje, obdelovanje kmetijskih površin, manjše je število kmetov, ki deloma dopuščajo zaraščanje. Posebej navajamo odgovore, ki se tičejo vzdrževanja, ohranjanja, preprečevanje zaraščanja, odgovore, ki so nasprotni – dopuščanje zaraščanja, opuščanje neugodnih terenov in odgovore, ki se vežejo na spreminjanje prostora in prostorske posege.

Med potrebnimi ukrepi so kmetje navajali predvsem zagotavljanje boljše infrastrukturne opremljenosti in izboljšav cest, ukrepe za izboljšanje prostorskega načrtovanja in administracije v povezavi z zagotavljanjem hitrejšega in lažjega reševanja stanovanjskih problemov oziroma gradnje. Za sodelujoče so pomembni tudi ukrepi povezani s kmetijstvom in gospodarstvom, manj pa s storitvenimi dejavnostmi in industrije. Posamezni odgovori so bili bolj načelni, želijo si izboljšanja sodelovanja med odločevalci in lokalnim prebivalstvom in večje pozornosti, namenjene podeželju in oddaljenim krajem.

RAZPRAVA IN SKLEP

Kako kulturno krajino in njene spremembe dojemajo prebivalci je pomemben podatek, ki v različnih raziska-

vah služi kot zajem vhodnih informacij o določenem prostoru ali kot podlaga za določanje ukrepov. Raziskave s tega področja (npr. Larcher et al., 2013; Soliva et al., 2010; Primdahl et al., 2010; Lewis, 2008) se v zadnjem času osredotočajo predvsem na spremembe videza krajine npr. zaradi zaraščanja ali prekomernega - intenzivnega razvoja določene panoge, kot sta kmetijstvo ali turizem in vključujejo stališča, ki jih imajo različne skupine ljudi do zaznanih sprememb. Te spremembe, ki v krajini puščajo negativne posledice, na primer propadanje domačij, zaraščanje ali veliki posegi, ki razvrednotijo določen prostor, vplivajo na zmanjšano prepoznavnost krajine in s tem povezani občutek pripadnosti. Lokalni prebivalci z ohranjanjem obstoječe podobe krajine izražajo svoj občutek pripadnosti, obenem pa se je nemogoče izogniti novim rabam in načinom gospodarjenja (Sooväli et al., 2003). Ohranjanje preteklih oblik kmetijstva je lahko znak zaostajanja v razvoju panoge, vendar pa se v zadnjem času poudarja pomen ekstenzivne obdelave in kvalitetne lokalne samooskrbe s hrano. Ključno vprašanje je, kako zagotoviti razvoj in zdravo gospodarstvo na podeželju in hkrati ohraniti dediščinskost in skladnost krajine (Marušič et al., 1998b). Strokovne predloge in politične odločitve je nujno podkrepiti z znanjem, ki prihaja od spodaj navzgor, torej z vključevanjem ljudi, ki v določeni krajini živijo in jo obdelujejo.

Tabela 3: Način udeležbe pri spreminjanju prostora

Na kakšen način ste sami udeleženi pri spreminjanju prostora?	
Odgovori:	Število:
I. Vzdrževanje kulturne krajine:	
Čistimo (da se ne zarašča)	83
Zmanjševanje/preprečevanje zaraščanja	5
Vzdržujemo stanje (kmetijo)	18
Kosimo	13
Sekamo (+ sanitarna sečnja)	24
Obdelujemo kmetijske površine	21
Pasemo (+ pasemo koze)	6
Skupaj	170
II. Dopuščanje naravne sukcesije, zmanjšanje intenzivnosti obdelave:	
Deloma puščamo, da se zarašča	12
Njive spremenili v travnike	1
Skupaj	13
III. Prostorske spremembe:	
Melioracija	6
Sanacija	2
Gradimo	7
Urejanje okolice (prostora)	2
Urejanje ceste (asfaltiranje, gozdne ceste)	11
Skupaj	28
IV. Odločitve:	
Sodelujem v svetu KS – vpliv na določene odločitve	1

Kmetje, ki so sodelovali v raziskavi, večinoma pripevajo k ohranjanju kulturne krajine s kmetijsko in gozdarsko dejavnostjo, ki se sicer prilagajata razvoju in uporabi sodobnih načinov in naprav (npr. bale s plastično folijo, silosi za biomaso) vendar bistveno ne spreminjata tradicionalne podobe kulturne krajine. Pri ohranjanju sodeluje in v prihodnje namerava v podobnem obsegu delovati večina kmetov. Pri posameznih kategorijah kmetijskih zemljišč ali gozda se odgovori sicer nekoliko razlikujejo, vendar je večina izbrala odgovor, da se določena raba ne bo spremenila oziroma bo ostala v enakem obsegu; delež teh srednjih odgovorov sega od 65 % do kar 94 %. Pri spremembah kulturne krajine je najbolj izpostavljeno zaraščanje, ki je za kmete v območju zelo pomembno, velika večina anketiranih se čuti osebno odgovornih za preprečevanje zaraščanja, v kar vlagajo tudi velike napore. Kar 118 kmetov od 135 sodelujočih neposredno skrbi za zmanjševanje zaraščanja bodisi s sečnjo, čiščenjem, pašo drobnice in obdelovanjem; skrb za ohranjanje kmetijskih površin pa je bila vsaj posredno izražena pri vseh kmetih. Pri vplivu dejavnikov so kmetje največji pomen pripisovali t.i. negativnim dejavnikom, škodljivcem, zmanjšanju kmetijskih subvencij in klimatskim spremembam, sledijo boljše zaposlitvene možnosti, priseljevanje in boljše cestne povezave, pri čemer so se bistveno razlikovali od skupine odločevalcev, ki je večji pomen dala boljšim zaposlitvenim možnostim, priseljevanju, cestnim povezavam, razvoju turizma in šele nato negativnim dejavnikom: višjim cenam zemljišč in goriva, zmanjšanju kmetijskih subvencij, klimatskim spremembam in škodljivcem. Pripisovanje največjega pomena negativnim dejavnikom pri kmetih precej izstopa, a je vendarle razumljivo kot del kompleksnega sklopa odločitev in ravnanj, ki so ključnega pomena za življenje kmetov in njihovih družin.

Povezave med stališči ter prihodnjimi namerami kmetov in njihovim dejanskim uresničenjem, ki se bo odražalo tudi v kulturni krajini seveda ne moremo povsem opredeliti. Namere o prihodnjem razvoju kmetije so pri posameznikih lahko trdne a vendar se skozi čas spreminjajo, saj so podvržene različnim dejavnikom, ekonomskemu stanju, zdravstvenemu stanju, obstoju naslednika, interesom, naravnim razmeram in drugim. Pri tem je obstoj naslednika zelo pomemben dejavnik, ki vpliva na mnenje o nadaljnjem razvoju ali stagnaciji kmetije. Zanimiv je tudi velik pomen gospodarske usmerjenosti oziroma specializacije kmetije; lastniki kmetij z eno prevladujočo panogo pričakujejo nadaljnji zmerni razvoj, lastniki mešanih ali dopolnilnih kmetij večinoma stagnacijo ali zmanjšanje. Pri dejavnikih, kot so starost, izobrazba in zaposlitev ni bilo zaznati večjih odstopanj med namerami o razvoju kmetije. Kot piše Radovan (2001) moramo vzroke za določeno vedenje iskati v interakciji med posameznikovimi značilnostmi

in značilnosti okolja oziroma situacije. Dejstvo pa je tudi, da se namere po usmerjanju razvoja v določeno smer le redko v celoti udeležujejo, saj gre pri spreminjanju krajin za sovpadanje spontanah sprememb oziroma sukcesije in načrtovanih dejavnosti, spremembe so le redko načrtovane oziroma so načrtovane v manjšem obsegu (Sooväli et al., 2003).

Zavedanje pomena kulturne krajine za razvoj in za samo kakovost bivanja vse bolj prihaja v ospredje, obenem se večja skrb za njeno ohranjanje in vključevanje v celotno podobo in prepoznavnost določenega območja, v zadnjem času se krajina vse pogosteje obravnava kot pomemben vir in obenem kot lokacijski faktor regionalnega razvoja. Z uveljavitvijo takega pristopa so povezane pričakovane spremembe v stališčih do razvoja podeželja, vloge družbe, podobe in identitete območja ter lokalnega sodelovanja in osveščanja (Golobič et al., 2004). Zaznavanje sprememb v krajini, predvsem tistih, ki jih dojemamo kot negativne in se dogajajo v večjem obsegu se odraža tudi v večanju pomena oziroma prisotnosti te problematike v politikah, strategijah in programih, usmerjenih v smotrno upravljanje in zmanjševanje nadaljnjih negativnih trendov (npr. Razvojni načrt in strategija turizma..., 2009; Odlok o ustanovitvi..., 2010). S prepletanjem različnih rab in multifunkcionalnosti prostora se v tujini oblikujejo nove oblike, ki združujejo turizem in kmetijstvo, na primer golf igrišča, »konjeniške krajine« (angl. *equestrian landscapes*) in podobno. Zdi se, da je Slovenija, predvsem pa območje Idrije še precej oddaljeno od globalnih sprememb, v katerih krajine dobivajo nove pomene in oblike. Kmetijstvo in gozdarstvo na Idrijskem, kljub spodbujanju razvoja dopolnilnih dejavnosti še nista v sozvočju s turizmom oziroma nista našla oblike, ki bi zadovoljivo prispevala k ohranjanju kulturne krajine in zagotavljala kmetom boljše ekonomske razmere. Kmetje, ki so bili zajeti v raziskavo, kljub zavedanju in občutenju (predvsem negativnih) sprememb v večini izražajo pripravljenost za ohranjanje kmetij in vzdrževanje kmetijskih in gozdnih površin, vendar pa je bilo mnogokrat izraženo tudi negodovanje nad razlikami med razvojem mesta in podeželja, slabo opremljenostjo in odmaknjenostjo od »centra«, v smislu pomanjkanja razumevanja odločevalcev za življenje na podeželju. Tudi identiteta idrijskega območja je v največji meri vezana na dediščino rudnika in živega srebra ter posledično na mestno okolje, stavbno in tehniško dediščino. Morda pot do večjega občutka pripadnosti na idrijskem podeželju in njegove urejenosti in prepoznavnosti vodi prav skozi boljše zavedanje pomena kulturne krajine za idrijski prostor. Pri tem je idrijski prostor treba videti kot celoto, ki združuje mesto Idrija in okoliško podeželje, kakor tudi v preteklosti delovanje rudnika ne bi bilo možno brez delovne sile iz zaledja in naravnih virov, ki jih je »zagotavljala« z gozdom in vodo bogata kulturna krajina.

VISIONS AND ATTITUDES OF FARMERS TOWARDS FUTURE OF RURAL AND FOREST
LANDSCAPE IN IDRIJA MUNICIPALITY*Damjana GANTAR*Urban planning Institute of the Republic of Slovenia Trnovski pristan 2, p.p. 4717, SI-1127 Ljubljana, Slovenija
e-mail: damjana.gantar@uirsi.si

SUMMARY

Cultural landscape and its changes are the result of the interaction of natural and human factors. Landscape changes in the selected area of Godovič and Črni Vrh in Idrija municipality were largely influenced by agriculture and forestry in connection with the development of the mercury mine and settlements. Recently, the awareness of changes in the cultural landscape is reflected both in policy development, as well as in general discussion; the issue of direct payments in agriculture, reforestation and under-utilization of forest and timber potential, demographic aging in rural areas are among the most exposed subjects. How are landscape changes perceived and felt by farmers who live and largely maintain the selected landscape, was the issue of the survey, including sample of 135 recipients of agricultural holdings in local communities Godovič and Črni Vrh. Farmers wrote scenarios for the development of the cultural landscape over the next 15 years, evaluated changes and drivers of change and answered questions about the intended changes on the farm, perspectives and ways of preserving the cultural landscape. They exposed the forest overgrowth, as the majority of farmers feels the responsibility for the maintenance of agricultural land and invest great efforts in this. As expected, more than half of farmers expects no major changes in farm size, the area of diverse land categories is also not expected to change significantly, except for expectations on increase of the built-up areas and forest and reducing the number of livestock. The realization of the farmer's expectations in the future is impossible to predict, as the actual realization of intentions depends on many factors, as well as landscape changes apart from the intended activities include also spontaneous changes or succession. Nevertheless, the opinion of farmers and local residents brings useful information about a particular landscape and the processes which supplements the expert knowledge in policy development and landscape management.

Keywords: cultural landscape, landscape changes, perception, maintenance of agricultural land, farm owners

LITERATURA

- Cigale, M., Dizdarevič, T., Režun B., Likar, J., Čadež, J., Horvat, M., Kotnik J., Janež J. & A. Pisk (2009):** Monitoring vplivnega območja Rudnika živega srebra Idrija po končanih zapiralnih delih. V: ID 08; Posvetovanje rudarskih in geotehnoških strokovnjakov ob 40. Skoku čez kožo. Ljubljana, Slovensko rudarsko društvo, 89–95.
- Corner, J. (ur.) (1999):** Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture. New York : Princeton Architectural Press. <http://site.ebrary.com/lib/alltitles/docDetail.action?docID=2004745&ppg=14> (2.6.2014)
- Gale, Š. (2011):** Teden slovenskih gozdov. http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3928 (15.10.2013).
- Gantar, D. (2009):** Uporaba markovskih verig za zasnovo scenarija razvoja kulturne krajine. *Urbanistični izziv*, 20, 1, 85–95, 209–219.
- Golobič, M., Bačnar, D., Praper S. & B. Černič Mali (2004):** Regionalni razvoj in spremembe kulturne krajine: krajina kot razvojni dejavnik: ciljni raziskovalni program »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006. Ljubljana, Urbanistični inštitut RS.
- Goode, R., Stimson, R. (1997):** Spatial behaviour: A geographic perspective. New York, The Guilford press, 188–223.
- Haber, W. (1995):** Concept, origin and meaning of landscape. *Cultural landscapes of universal value; Components of a global strategy*. New York, Unesco.
- Kerbler, B. (2010):** The role and importance of owners' perceptions and opinions on preserving continuity between generations on Slovenian mountain farms. *Acta geographica Slovenica*, 50, 1, 36–58.
- Kovačev, A. N. (2006):** Oblikovanje prostora in njegova simbolika. Ljubljana, Educy.
- Larher, F., Novelli, S., Gullino, P. & M. Devecchi (2013):** Planning rural landscapes: A participatory approach to analyse future scenarios in Monferrato, Astigiano, Piedmont, Italy. *Landscape research*, 1–22.
- Kučan, A. (1998):** Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Lewis, J.L. (2008):** Perceptions of landscape change in a rural British Columbia community. *Landscape and urban planning*, 85, 1, 49–59.
- Marušič, J., Jančič, M., Hladnik, J., Kravanja, N. & M. Prem (1998a):** Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji; Kraške krajine notranje Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad za prostorsko planiranje RS in Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.
- Marušič, J., Jančič, M., Bartol, B. & M. Prem (1998b):** Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji; Metodološke osnove. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje in Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.
- Odlok o ustanovitvi javnega zavoda - Center za idrijsko dediščino. (2010):** Ur. list RS, št. 55/2010. Ljubljana
- Ogrin, D. (1989):** Slovenske krajine. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Palang, H., Alumäe, H. & U. Mander (2000):** Holistic aspects in landscape development: a scenario approach. *Landscape and Urban Planning*, 50 (2000), 85–94.
- Penko Seidl, N. (2011):** Ledinska imena v prostoru in času. *Annales, Series historia et sociologia*, 21, 2, 437–448.
- Primdahl, J., Kristensen, L., Gravsholt Busck, A. & H. Vejre (2010):** Functional and structural changes of agricultural landscapes: How changes are conceived by Local Farmers in two Danish rural communities. *Landscape research*, 35, 6, 633–653.
- Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013 (2007):** Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/gradiva/BROSURA_PR.pdf (22.10.2013)
- Program razvoja podeželja Republike Slovenije 2007-2013 (2007):** Priloga 3: Opis območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost. http://www.mko.gov.si/fileadmin/mko.gov.si/pageuploads/podrocja/Program_razvoja_podezelja/priloga_3.pdf (15.10.2013)
- Radovan, M. (2001):** Kaj določa naše vedenje. *Psihološka obzorja*, 10, 2: 101–112.
- Razvojni načrt in strategija trženja turizma v občini Idrija za obdobje 2009 – 2015. (2009):** Integralni dokument. Ljubljana, Hosting svetovanje d.o.o. http://www.idrija.si/images/datoteke/strateski_dokumenti/Razvojni%20na%C4%8Drt%20in%20strategija%20tr%C5%BEenja%20turizma.pdf (6. 11. 2013)
- Soliva R., Bolliger J., & M. Hunziker (2010):** Differences in preferences towards potential future landscape in the Swiss Alps. *Landscape research*, 35, 6, 671–696.
- Sooväli, H., Palang, H., Alumäe, H., Külvik, M., Oja, T., Kaur, E., Prede, M. & T. Pae (2003):** (Traditional) landscape identity - globalized, abandoned, sustained? *Transactions on ecology and the environment*, vol 64, 925–935.
- Strokovne podlage za poselitev Občine Idrija (2006):** Spodnja Idrija, Koling.
- Urbanc, M., Printsman, A., Palang, H., Skowronek, E., Woloszyn, W. & E. Konkoly Gyuró (2004):** Razumevanje hitro spreminjajočih se pokrajin v Srednji in Vzhodni Evropi v 20. stoletju. *Acta geographica Slovenica*, 44-2, 101–131.
- Ule, M. (2005):** Socialna psihologija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 113–153
- Urbanc, M. (2012):** Reprezentacije kulturne pokrajine v besedilih o slovenski Istri. *Annales, Series historia et sociologia*, 22, 1, 199–210.
- Vrščaj, B. (2013):** Kaj pove preteklost? V: Podeželska krajina kot razvojni potencial; Zbornik prispevkov posveta Društva krajinskih arhitektov Slovenije, ur.: Hudoklin J., Simič, S., 25–31.

Zavodnik Lamovšek, A. (2013): Vpliv spreminjanja rabe prostora na podobo kulturne krajine. V: Podeželska krajina kot razvojni potencial; Zbornik prispevkov posveta Društva krajinskih arhitektov Slovenije, ur.: Hudoklin J., Simič, S., 33–37.

Zgonik, N. (2013): Podoba slovenskega podeželja in njene opredelitve. V: Podeželska krajina kot razvojni potencial; Zbornik prispevkov posveta Društva krajinskih arhitektov Slovenije, ur.: Hudoklin J., Simič, S., 69–74.